

Absztraktfüzet

*„Új könyvtár virul itt, tele rendbe rakott tudománnyal.
Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent.”*

Tudomány és kutatás a Klimo Könyvtárban

Jubileumi konferencia

PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont – Pécsi Egyházmegye

2014. október 16-17.

Dóm Kötár

2014. október 16. (csütörtök)

MONOK ISTVÁN

A könyvtárak nyilvánossága a 16–18. században

A kultúra polgári nyilvánosságának megteremtéséhez a világi és az egyházi hatalom szétválasztása, egy forradalmi hullám kellett. Ez nem jelenti azt, hogy többféle megfontolásból, a különböző, megelőző korszakokban ne történtek volna kísérletek a könyvtárakban őrzött hagyomány közös használatának megteremtésére.

Már az ókori Rómában is tudunk közös használatú könyvtárakról, amelyek vagy csupán a baráti kör számára voltak elérhetőek, vagy olyanok voltak, hogy a római polgárjoggal rendelkezők is látogathatták azokat. Az ókor végére már elméleti szinten is kialakult a feleslegesen, használat, tényleges érdeklődés nélkül összegyűjtött könyvtárak bírálata (Seneca), amely bírálat az első századot követően toposzá is vált; folyamatos középkori és kora újkori recepcióról beszélhetünk.

A 14. századtól kezdődően, az említett elméletet is követve, több olyan kezdeményezésről tudunk, amikor egy-egy tudós a saját könyvtárát felajánlotta a tudós közönségnek használatra, olyanról is, amikor egy-egy terület értelmiségije közösen építenek könyvtárat, és olyanról is, amikor egy-egy mecénás család a saját gyűjteményét látogathatóvá tette azok számára, akik abban a városban laktak, ahol a könyvtár is megtalálható volt. Magyarországi példákat is tudunk mondani örvendetes módon. Ilyen volt a 24 szepesi plébánia közös könyvtára Lőcsén, vagy Handó György prépost felajánlása Pécsen.

A könyvtári nyilvánosság történetében a reformáció hatása jelentős fejezet. Martin Luther egyik, a városatyákhoz szóló felhívásában (*Sendbrief an die Ratsherren*) szorgalmazza városi, közös használatú könyvtárak megnyitását. Magyarországon és Erdélyben is tudunk ilyen megfontolásból „*Bibliotheca publica*” alapításról (Besztercebánya, Kassa, Nagyszében).

A tudósok közös könyvhasználata töretlen történet a 16. és 17. században is, és a korai felvilágosodás jegyében létrejövő tudós társaságok már kifejezetten egy „könyvtár-mag” köré szerveződtek, független a könyvtár eredetétől (magán, egyházi stb.). A 18. században egész Európában elterjedt szándék volt nyilvános könyvtárak létrehozására, a kezdeményezők gyakran az egyházi örökből kerültek ki. Élén jártak azonban az uralkodók vagy világi főurak. Erdélyben sajátos módon az egyházak köré szerveződtek azok a tevékenységek, amelyek aztán a világi főúri oldalt is tettekre sarkallták (Batthyány, 1798; Teleki Sámuel, 1802; Samuel Bruckental, 1803). A 18–19. század fordulója körül megalapított nyilvános könyvtárak mindenütt az egyes kulturális csoportok saját öntudatra ébredésének folyamata mentén jöttek létre.

1. szekció

Könyvtártörténet – A pécsi könyvtárkultúra a 18–19. században

SCHMELCZER-POHÁNKA ÉVA

„Mennyire szép odabent! Mily nagy a hírneve kint!”

A pécsi püspöki bibliotéka alapításának korabeli recepciói és ismertetései

A hajdani püspöki könyvtár 1774-es alapítását és nyilvánossá tételét már a megnyitás évében nyomtatott periodikák (*Pressburger Zeitung*, *Wienerisches Diarium*) is kiemelkedő kulturális eseményként mutatták be. Klimó György pécsi ordinárius nagylelkű adományát már akkor is követendő mintaként állították kortársai elé.

A 18. század utolsó harmadában számos hazai és külföldi ismertetés (Bél András Károly, Korabinszky Mátyás János, Kovachich Márton György, Karl Gottlieb von Windisch, Adalbert

Blumenschein) és útikönyv (Teleki Domokos, Jósika János) emlékezett meg a neves pécsi bibliotéka felállításáról, annak nagyszerű voltáról. Ezek egy része Pécs város ismertetésének részeképpen emlékezik meg a püspöki bibliotéka létéről, másik részük kimondottan nagyobb lélegzetű részt szentel a könyvtárnak és a benne fellelhető egyedi dokumentumok bemutatásának. Számos költemény is témájává tette Klimó püspök tudománypártolása és a pécsi püspöki könyvtár nyilvánossága felett érzett örömét (Babai Ferenc, Faludi Ferenc, a gráci kispapok, Faicsér Ferenc, Tóth Farkas, Agyich István). Számos, a könyvtáralapítónak juttatott ajándékkötet possessorbejegyzése is megemlékezett a nyilvános gyűjtemény felállításáról (Pietro Maria Gazzaniga, Mária Terézia, gróf Batthyány Tódor).

Az elsődleges, levéltári dokumentumok hiányában ezen források nagy segítséget jelentenek a könyvtár korai történetének feltárásában, de egyúttal számos kérdőjelet is hagytak maguk után: így az alapítás évével, az állomány nagyságával kapcsolatban.

Még a 19. századból is számos ismertetés látott napvilágot, amely a könyvtár klimói alapjainak adatait vette át, noha addigra állománya gyarapodott, és egyéb gyűjteményeiben is változások álltak be.

Ezen ismertetések egy része egyértelműen azonos forrásra vezethető vissza, így világosan kirajzolódik, hogy a bennük található „hibák” is továbbhagyományozódtak. Jelen előadás – az ismertetések, összegzések mellett – ezen források egybevetését, az „ősforrás” és annak lejegyzőjének beazonosítását igyekszik felkutatni és egyértelművé tenni.

GRÓCZ ZITA

Könyvgyűjtő érsekek és könyvtáraik a 18. században Kalocsán

A jelenlegi, 18. századi alapítású könyvtár lényegében a második az egyházmegye történetében. A középkori könyvtár állományának rekonstruálása s a könyvek számának megállapítása ma már szinte lehetetlen, de egyes becslések szerint a könyvek száma bizonyosan meghaladta a 300 kötetet. 1529. augusztus 15-én Szulejmán hadai elfoglalták a várost, a menekülő káptalani tagok az értékes köteteket magukkal vitték, ezek azonban sajnos később elvesztek, megsemmisültek. A megmentett középkori könyvek közül csak kettő került vissza Kalocsára.

A török uralom és a Rákóczi szabadságharc után a 18. század elején az egyházmegye újjászervezésével egyidőben megkezdődött a könyvek gyűjtése is. Az érseki és kanonoki hagyatékokból a század közepén a könyvtár állománya már elérte a 3000 kötetet. 1776-ban az érseki széket Patachich Ádám nagyváradi püspök foglalta el. Kinevezésekor a kalocsai rezidencia még félkész állapotban volt, ezért átmenetileg budai palotájában helyezte el könyveit. Elődje Batthyány József megkezdte az érseki székhely újjáépítését, Patachich a keleti szárny felépítésével folytatta, melyet szándéka szerint kifejezetten könyvtár céljaira emeltek. A nyolcablakos, huszonhárom méter hosszú olasz barokk stílusú könyvtárterem a három könyvtári szobával 1780-ban készült el. Az érseknek ügynökei voltak külföldön, akik felvásárolták számára a könyvpiacra kerülő könyveket. Összeköttetésben állt bécsi, római könyvkereskedőkkel, a magyarországi könyvkereskedőkkel rendszeresen levelezett folyamatosan tájékozódott a hazai könyvpiacról is. 1782-ben került sor a mintegy 3000 kötetes káptalani könyvtár és magángyűjteménye egyesítésére. Kalocsai érseksége idején jelentősen növekedett könyveinek száma, halálakor 1784-ben gyűjteménye már 19.000 kötetből állt. Ugyanebben az évben kelt ajándékozási okmányában könyveit utódaira hagyományozta, hogy azokat a főszékesegyházzal és a káptalannal együtt birtokolják.

Kollonich László (1787–1817) Patachich érseket követte az érseki székben s elődjéhez hasonlóan ő is nagy könyvgyűjtő volt. A II. József által feloszlott szerzetesrendek könyvtáraiból nagy mennyiségben vásárolt értékes köteteket. Az ősnymtatvány és kéziratgyűjtemény az ő vásárlásai révén tovább bővült. Halálakor az egyházmegye 23.000 kötetes könyvtárát örökölte.

A mai napig e két 18. századi bibliofil érsek (*Patachich Ádám és Kollonich László*) gyűjteménye adja a Főszékesegyházi Könyvtár magját. Művelődéstörténeti és tudományos értékét unikumaival együtt e 42.000 kötet (köztük 64 középkori kódex, 510 ősnymtatvány és 3815 kötet 16. századi antikva) képviseli.

SIMON KATALIN

A Szombathelyi Püspökség szerepvállalása Szombathely kulturális életében, a 18. század végén

Szombathely életében jelentős fejlődést hozott az új püspökség felállítása 1777-ben. A Szombathelyi Egyházmegye első főpásztora, Szily János (1735–1799) – püspöki székhelye után – nemcsak az egyházszerkezet kiépítésén dolgozott, hanem püspöki székhelyén muzeális és közművelődési intézményeket alapított, amelyek csakhamar az egyházi műveltség és a szellemi élet központjaivá váltak. Ezek a közgyűjtemények kezdetektől nyitva álltak éppúgy az egyházi, mint a világi érdeklődők előtt.

Szily Jánost ifjú korától erős szálak fűzték a művészetekhez és a könyvkultúrához. Ez irányú érdeklődése, széleskörű műveltsége még inkább fokozódott akkor, amikor Rómában élt, ahol a Szent Gergely Egyetem hallgatója, illetve a híres Collegium Germanicum-Hungaricum lakója volt. Szombathelyi püspökként tette le a város első közgyűjteményének alapjait 1784-ben. Püspöki palotája földszintjén a Sala Terrenaban archeológiai múzeumot létesített azokkal a római korból származó emlékekkel, amelyek az egyházi építkezések során kerültek a felszínre. A „régiségi múzeum” kiállítását – amelyeken az antik Savaria, illetve az Örök Város emlékei kaptak helyet – Dorffmaister Istvánra, a kor neves festőjére bízta. A lapidárium alapítása és a nagyközönség számára történő bemutatása az időben, országos és helyi vonatkozásban is egyedülállónak számított, mert jóval megelőzte a Széchényi Ferenc által 1802-ben alapított Nemzeti Múzeum létrejöttét.

Szily püspök követve – Klimó György (1710–1777) pécsi püspök és Patachich Ádám (1717–1784) kalocsai érsek – könyvtáralapító főpapok példáját, 1791-ben felajánlotta a több évtizedes munkával összegyűjtött kb. 3000 kötetes könyvtárát a „köz” számára. Szombathely első könyvtára *Cathedralis Ecclesiae Sabariensis* néven nyitotta meg kapuit a növendék papság, a tanárok, továbbá bármilyen rendű és rangú, szabad férfi előtt. Az egyházi, pontosabban a „székesegyházi” tulajdonú könyvtár – a püspök rendelkezése értelmében – csak helyben használható volt (s az ma is), amely nem a katedrálisban, hanem a szemináriumban nyert elhelyezést azért, hogy biztosítsa az oktatáshoz és a művelődéshez való hozzáférést. A bibliotéka – melynek mennyezetét szintén Dorffmaister festette – legértékesebb könyveit: a 16 középkori kódexet, valamint a 96 ősnymtatványt Szily János Európa minden tájáról vásárolta. Az alapítást komoly gyűjtőmunka előzte meg. A főpapot külföldről Giuseppe Garampi (1725–1792) bécsi pápai nuncius támogatta, aki elsősorban könyvügynökök személyére tett ajánlást. Magyarországról Schoennis István (1738–1818), a pesti egyetem professzora, a magyar archeológia megeremtője segítette a püspököt, aki az 1780-as években többször is megfordult Szombathelyen, hogy tanulmányozza s lejegyezze a felszínre került római leleteket. Kutatásait követően Szily megbízására megírta Savaria–Szombathely történetét a kezdetektől 1791-ig. Magyarország első várostörténeti monográfiáját még abban az évben kiadatta Szily, Pesten.

Az egyetemes kultúrát megtestesítő könyvtár, a megye és a város művelődési és oktatási életének fontos és meghatározó helyszíne lett. A Szily püspök által életre hívott bibliotéka, mint a mágnes vonzotta magához a már meglévő s az újonnan alapított vagy az időben felfejlesztett oktatási intézményeket. Szombathelyen az elemi iskolától a főiskoláig tartó oktatási rendszer jött létre. A gimnáziumban, az újonnan 1791-ben alapított papi szemináriumban, majd az 1793-ban megnyílt líceumban nagynevű tudós tanárok, akadémikusok tanítottak. A még 3000-es lélekszámot el sem érő települést ez időben már iskolavárosnak tekintették. A nyilvános bibliotéka működése pedig nemcsak a tanulók, tanárok és a helyi értelmiség számára biztosított ismeretszerzési lehetőséget, hanem hatással volt a nyomdászat, a könyvkötészet és a könyvkereskedelem helyi szintű kialakulására, illetve fejlődésére is.

Szily halála után a régiségi múzeum hosszú évtizedekre elárvult. A nyilvános bibliotéka működését efféle veszély – az iskolarendszer létrejöttének köszönhetően – szerencsére nem fenyegette. Gróf Herzan Ferenc (1735–1804) bíboros, a második szombathelyi püspök Rómából hozott európai színvonalú könyvtára nem a szemináriumi könyvtár állományát gazdagította, hanem mint az első „Püspöki-könyvtár” a főpapi rezidenciában nyert elhelyezést s lett a palota egyik ékköve, melyet aztán a későbbi püspökök is féltő gonddal és nagy hozzáértéssel gyarapítottak s gondoztak.

KOCSIS ÉVA

Mátyás Flórián kutatásai és könyvtára Pécsen

A Klimo Könyvtár és Mátyás Flórián (1818–1904) nyelvész, történész munkássága, valamint magánkönyvtára között több kapcsolódási pont is kimutatható. Pécs első akadémikusa gyakran végzett kutatásokat a nyilvános pécsi püspöki könyvtárban, magánkönyvtára pedig napjainkban a Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztályán található különgyűjteményként.

Előadásomban vizsgálat tárgyát képezi, hogy a Klimo Könyvtárban – elsősorban a kutatói nyilvántartásokat alapul véve – a Mátyás Flórián által kutatott művek mennyiben járultak hozzá aktuális tudományos munkáinak elkészítéséhez, valamint, hogy az általa használt könyvek megtalálhatóak-e később saját könyvtárában. Ez utóbbi kérdés megválaszolását a Mátyás Flórián-könyvtárról készült jegyzékek elemzése teszi lehetővé. E jegyzékek, valamint a levéltári források segítségével végigkövethető a könyvtárnak a tudós halála utáni sorsa és a könyvtár állományában bekövetkezett változások. Vizsgálandó kérdés továbbá, hogy a tudós milyen forrásokból jutott hozzá a munkáihoz szükséges, valamint mint magánember számára értékes művekhez. Mátyás Flórián magánkönyvtárának egyes darabjai a korábbi tulajdonosok nevére, megjegyzésein kívül olykor a tudós személyes bejegyzéseit is tartalmazzák, melyek segítségével első kézből tudhatunk Mátyás Flórián életének egyes eseményeiről. Az előadásban néhány fontosabb bejegyzés is elemzésre kerül.

GERGELY ZSUZSANNA

Illustrationes – Régi könyves metszetgyűjtemény

A Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Klimo Könyvtárának metszetadatbázis bemutatója.

Az *Illustrationes* egy folyamatosan bővülő digitális képgyűjtemény, melynek alapját a pécsi Klimo Könyvtárban őrzött kötetek metszetei adják. A vállalkozás közvetlen szellemi előzményét Móró Mária Anna – a könyvtár fáradhatatlan kutatója – a hajdani püspöki könyvtár állományában fellelhető kötetek illusztrációiról készített, belső használatra szánt jegyzékei jelentették.

Az adatbázis egyediségét az adja, hogy a könyvekben található metszetek feltárása kerül a projekt középpontjába. A digitalizált anyag hosszútávon megőrizhető, digitális összegyűjtésével kutathatóvá válik, ugyanakkor a forrásdokumentum megóvása mellett biztosítható lesz a hozzáférhetőség a széles közönség számára. Előadásomban az elkészült új honlap felépítését, működését és használatát fogom bemutatni.

2. szekció

Oktatás- és művelődéstörténet

F. DÁRDAI ÁGNES

Pécsi vonatkozású történelemtankönyvek a Pécsi Püspöki Joglyceumban (1865–1922)

Előadásunkban arra keressük a választ, hogy 1865 és 1922 között a Pécsi Püspöki Joglyceumban kik tanították a történelmet a diákoknak, és milyen történelemtankönyveket használtak a tanítás során. A kérdés megválaszolásához áttekintettük az intézmény évkönyveit, a Pécsi Püspöki Könyvtár, valamint a joglyceum bibliotékájának katalógusait.

Bemutatjuk Tipold Özsébet, a művelődéstörténet óraadó tanárát, illetve az általa írt tankönyvet (*Világtörténelmi helyek zsebszótára, különös tekintettel hazánkra: tanodai és magánhasználatra*), melyet Pécsen nyomtattak.

A Pécsi Püspöki Joglyceum meghatározó és több mint negyedszázadig oktató tudós tanára Rézbányai János volt. Életének rövid felvillantása után bemutatjuk azokat a tantárgyakat, amelyeket mint magántanár több évtizeden keresztül oktatott. Nagy hangsúllyal elemezzük azon tankönyvét, amelyet ő maga írt, és amely tankönyvnek a nyomtatása is Pécs történetét (*Európa művelődési történelme különös tekintettel hazánkra*).

Végül ismertetjük Rézbányay József tevékenységét, aki Rézbányai János nyugalomba vonulása után 1907-től vette át a nagybátyja által korábban oktatott tantárgyakat.

A pécsi történelemtanárok a saját maguk által írt tankönyveken kívül ajánlhatták tanítványaiknak a Klimó Könyvtár Kanonoki Gyűjteményében szereplő egyéb – Magyarországon általánosan ismert és használt – történelemtankönyveket is, úgy mint Pauler Gyula *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt*; Johannes Bumüller *Világtörténetét* Feniczky János fordításában; Wilhelm Pütz *Földrajz és történettan alaprajza* című három részből álló magyar nyelvre lefordított munkáját, valamint Horváth Mihály *A magyarok története* című tankönyvét. Ez utóbbi pécsi használatáról a kötet korabeli tulajdoni pecsétje is tanúskodik.

EGYED EMESE

A fegyelmezett – színházatalánított – világ munkása: Daniele Concina

Daniele Concina (1687–1756) színházi tárgyú művei a refutáció műfajába tartoznak, példányaik megtalálhatók Klimó Könyvtárban: *De spectaculis theatralibus christiano cuique cum laico, tum clerico vetitis dissertationis due – De presbyteris personatis. Ed. 2. Adjactae sunt: S. Caroli Borromaei Opusculum de choreis et spectaculis ... ejusdem selectae sententiae huc spectantes*. Romae–Venetiis 1754, Simeone Occhi (első kiadása: 1752) és *De teatri moderni. Contrarj alla professione christiana libri due. In conferma delle sue dissertationi de spectaculis theatralibus*. Roma 1755. Eredi Barbiellini. Ezekben többek között Borromei Károly téziseire vagy a színházban csalódott egykori színész, Riccoboni „tapasztalataira” hivatkozva a színjátszást, de a karneváli alakoskodást is az egyébként Velencében évekig élt szerző a bűnök sorába utalja, szerinte a színházi természetű magatartások gyakorlása vagy tolerálása eredendően ellenkezik a keresztény erkölccsel. Az első műre ír veheemens cáfolatot Scipione Maffei márki, drámaszerző, neves archeológus *De' teatri antichi, e moderni. Trattato in cui diversi punti morali appartenenti a teatro si mettono del tutto in chiaro : con la qual occasione risponde al P. Daniele Concina, chi vien ora in tal materia così fieramente attaccato da lui* 1754-es, második kiadásának feltüntetett munkájában (cenzori engedélye 1753-ban Veronában kelt).

Európa színházi állapota színes a 18. század derekán. Az angol színpadokon Shakespeare-t játszanak, Garrick a színészi teljesítmény csodája. Goldoni Nápolyban, Metastasio Bécsben, a császári udvarban kedvelteti a színjátszást (maga Mária Terézia császárnő is támogatja a színjátszással való művészi-erkölcsi nevelést), a vándortársulatok többnyire kapnak játszási engedélyt a településeken hősi tragédiák vagy könnyfakasztó történetek bemutatására, de már a polgári dráma első kísérletei is megszületnek. A nyomtatott drámák széles körben hozzáférhetővé teszik a cenzúra sokszor meg is kerülő műveket. A színházi társulatokban férfiak és nők az egyházi fegyelem szempontjából ellenőrizetlen életet élnek.

Concina római katolikus hittudós, aki német anyanyelvét tudatosan az olaszra cserélve kérésselmentlen hitvédelmi vitákban kívánta a római katolikus egyházat a 18. század szerinte züllött világából az egyházatyák korának erkölcsi rendjéhez visszatéríteni. Cividale del Friuliban élt többnyire, de gyakorta látogatott Rómába, Velencébe is. Hitszónoki, könyvszerzői munkásságával XIV. Benedek munkáját kívánta szolgálni (hiszen e pápa a nyilvános ünnepek számát csökkentette, a római katolikus hitlejlesztés Európán kívüli formáit szabályozta, hangsúlyozta a takarékos életvitel fontosságát, átnézetett bizonyos szertartáskönyveket, stb.). Concina, noha rövid ideig Görzben a jezsuitáknál tanult, munkássága egészét tekintve ellensége volt a jezsuita rendnek; nem meglepő, ha külön értekezéseket szánt a jezsuiták által kedvelt és széles körben kultivált színjátszás bírálatának. Úgy vélte, a színjátszás nyilvánosságához való joga, a karneváli alakoskodás, általában a jelmezek viselésének engedélyezése (személycseré) félelmetes szabadosságot szabadít el az egyénben és a társadalomban, társadalmi következményét tekintve tehát jóvátehetetlen.

Az előadás Concina e műveinek bemutatására és színháztörténeti értékelésére vállalkozik. A katolikus megújulás formáinak keresésében párhuzamot is von az érseki palást viselésére a pápától engedélyt nyert, céltudatos püspök és a rigorózus Concina szerepfelfogása között.

BODA MIKLÓS

A pécsi püspöki könyvtár az irodalomtörténész és műfordító Balogh Károly (1879–1944) életében

Balogh Károly, aki 1923-ban telepedett le Pécsen, és 1930-ig az egyetemi könyvtár munkatársa volt, elsőként népszerűsítette szélesebb körben a püspöki könyvtárat a *Magyar Művészet* hasábjain. A Madách–Bérczy családi hagyomány mellett az inspiráló könyvtári környezetnek és állománynak is szerepe volt abban, hogy az eredetileg jogász hivatalnok Balogh Károlyt irodalomtörténészként és műfordítóként is jegyzik.

TIGYI ZOLTÁNNÉ

Az egészség és a kora gyermekkori intézményes nevelés

A tanulmányomban fel kívánom vázolni azokat a jelentős eseményeket, mely a magyar népesség egészségi állapotának javulását célozták a 19. században és a 20. század első felében. Különös tekintettel az óvodatörténet fejlődési irányainak bemutatásával, az e téren tett intézkedések, beavatkozások, szabályozók jelentőségét kívánom szemléltetni.

Az óvodai nevelés szinte észrevétlenül lesz része az önálló nemzetté válás folyamatának, sőt a későbbiekben sarkalatos elemként válik részesévé a kibontakozó szociális védőhálónak. Az óvodák szerepét a nemzet megerősödésében – az anyanyelv, a szellemi műveltség és az erkölcs megalapozásának, elültetésének területén – látta fontosnak Ney Ferenc, akit a kisednevelés szellemi irányítójaként említhetünk meg (~1845).

Az egészséges nemzet koncepció a 19. és 20. század fordulóján bontakozik ki, amikor a magyar közegészségügyi rendszer kiépül, és az orvosok prevenciós szemléletmódja az oktatási közösségekben fokozatosan teret hódít a különböző színtereken. A népmozgalmi adatok statisztikai elemzése és eredményeinek bemutatása felkeltette a politikusok és a civil társadalom figyelmét, és elirányította a korai életkori szakasz irányába, amelynek egyre nagyobb jelentőségét tulajdonítottak. Az egészségügyi szakemberek – iskolaorvosok – hangot is adtak a pedagógiai lapokban a gyermekek egészségmegőrzésével kapcsolatban. Az új tudományterületek vagy tudományágak (pszichológia, pedagógia, gyermektanulmányozási mozgalom) nemzetközi kutatási eredményeinek közlései, felfedezései is megjelentek a szaklapokban, melyek befolyásolták a fejlődés irányát, és a gyermekek nevelésével kapcsolatos aktuális kérdéseket tárgyalták.

A fent néhány szóban vázolt kutatási területen is jelentős forrásanyag támogatja a kutatót a Klíma Könyvtár egyházmegyei és a történeti gyűjtemény védett állományából. Ilyenek többek között a szakirodalmi lapok (*Tanító*, *A magyar orvosok és természetvizsgálók nagygyűlésének kiadványai* stb.), az országgyűlési jelentések, az egyházmegyei kiadványok (*Magyar Sion*) és szakkönyvek, amelyek jelentős segítséget adnak/adtak a kutatásom során, mivel az óvodatörténet és az egészségnevelés története a történeti kutatások esetében is perifériás területként határozható meg. A levéltári forráskezelések is hasonló módon gondozzák/gondozták ezeket a területeket, így főként a másodlagos forrásokra kell támaszkodni a kutatónak, aki az óvodatörténet vagy az egészségnevelés területén szeretne újabb összefüggéseket, elemzéseket vizsgálni.

3. szekció

Jog- és hadtörténet

KAJTÁR ISTVÁN

Tengerészeti munkák a Klimó Könyvtárban

A hajózás színtereiként a hajdani püspöki könyvtár állományában található óceánok, tengerek, öblök térképei. A szigetek térképei is vizsgálhatók. A kikötők ábrázolása gyakori, így Fiume, Alexandria, Archangelszk, Colombo, Cherbourg, Hamburg, Portsmouth, Rotterdam, Liverpool hozható fel példaként. A vizsgált anyagban világítótorny-képek is szerepelnek. Jeles tengeri események színhelyére utal Gibraltár, Málta, Aboukir, Rhodosz bemutatása.

A hajók metszetei elsősorban a *Nagy Francia Enciklopédia* ábrázolásokat közlő (*Marine* címet viselő) kötetében található. Figyelemre méltó egy arzenál ábra, de szerepelnek a tengeri jelenségek, ugyancsak *Marine* cím alatt, ezen kívül nautikus jelzések, a hadihajók manőverei kötelékben. A világ tengerészeinek lobogói gazdagon kerülnek közlésre (238 ábrán). A műszeres navigáció eszközei, és módszerei ugyancsak megjelennek.

Tengeri utazások hangsúlyosan szerepelnek, különösen a földkörüli utak (így Anson, La Perouse, Kotzebou, Krusenstern, B. Wallerstorf-Urbair, Cook vállalkozásai). Kultúrhistoriai értéke van a velencei dogenek, az Adriát eljegyző szertartásának és a „Medusa” fregatt esetének.

A tengeri háborúnak is mögöttes anyagát jelenti Hugo Grotiusnak *A háború és béke jogáról* című munkája, ez megtalálható Klimó György könyvtárában. Az előadás témája szempontjából jelentős *De mare liberum* azonban nem került a könyvtár állományába.

TEGZES FERENC

A Világháború Heti Postája képanyagának forrásértéke

A harctereken történt eseményekről, az itthon lévők elsősorban és leginkább a sajtóból értesülhettek. A sajtó azonban, akár a naponta megjelenő országos vagy helyi újságok, akár a heti képes újságok, mint pl. az 1854-ben megindult *Vasárnapi Újság*, vagy az 1895-ben megindított *Tolnai Világlapja*, a cenzúra miatt csak „nagyon szőrmentén” és a mindenkori cenzúra előírásainak megfelelően adhatott hírt.

A haditudósítások módszerében, formájában új jelenségként került a sajtóba, hogy már képes beszámoló is megjelentek a kiküldött haditudósítók jóvoltából. Azonban a cenzúra hatékony működése folytán az olvasóközönség a nyilvánosságra került fotókon nem láthattak olyan jeleneteket, amelyek megörökítették a katona halálának pillanatát a maga tragikus valóságában, nem láthatták a lövészárkok temetetlen halottait, vagy ha igen, az mindig az ellenség volt. „*A tömegsajtóban is úgy ábrázolták a háborút, mintha a katonák csak piknikezni mentek volna. Ha mégis a háború borzalmait akarták ábrázolni, akkor tönkre ment ágyúkat, kilőtt hüvelyeket és rommá lőtt épületeket mutattak be.*” (Az épületeket, templomokat természetesen az ellenség lőtte rommá.) Az itthon maradottak ki voltak éhezve a hírekre. Az újságkiadók, nyomdák példányszámaikat meg tudták sokszorozni, s ha lehet, más módon is igyekeztek kihasználni gazdaságilag a helyzetet.

Nem történt ez másként Pécsen sem. 1914. december 6-án jelent meg Wessely Antal nyomdajelölt kiadásában és Linder Ernő szerkesztésében a *Világháború Heti Postája* című időszaki lap. A hetilap 1916. február 6-án jelent meg utoljára. Képanyagát nem szabad a mai, jó minőséghez szokott szemmel nézni. A megjelent fényképanyag minősége tükrözi az újságpapír minőségét. A személyeket bemutató arcképek kivételével nem élesek, sok fénykép a harctérre kiküldött hadifestők műveiről készültek. A helytörténet és a kuriózum körébe soroltak kivételével a fényképanyagot a *Világháború Heti Postája* más sajtótermékekből vette át, azonban, mivel a nyomda-kiadónak nem maradt fenn iratanyaga, nem áll módunkban a forrásokat beazonosítani.

A képanyag tárgyköre széles skálán mozog: az orosz trén lovának ábrázolásától, a világháború egyik legfélelmetesebb fegyveréig, a 42 cm-es mósárágyúig, az államfők, hadvezérek arcképeitől a sorállományú hősi halott közvitézig. A fényképek témaköre: a fegyvernemek, fogolyélet, gyász ábrázolása, haditechnika, hátsország, helytörténet, kuriózum, Szarajevó, szárazföldi események, személyek, tengeren történetek, térképek, *Világháború Heti Postája* reklámozása.

A képanyag természetesen a cenzúra elvárásainak eleget téve, a háború „szelídebb” oldalát igyekezett előtérbe helyezni, bemutatni. De így is, a figyelmes szemlélőben azért kétségeket ébreszthet a háború „értelmes” voltába.

Az előadásban bemutatásra kerülő témakörök: A *Világháború Heti Postája* önreklámozása, a haditechnika, a személyek köréből villantunk fel pár képet. Természetesen a helytörténet témakörből bővebben merítünk, egy karikatúrát, és végül, a kuriózum körébe tartozónak gondolt képanyag bemutatása miatt a *Világháború Heti Postája* különösen érdekes forrás lehet a hadtörténészek számára.

A *Világháború Heti Postája* nem csak azért sorolandó a Klimó Könyvtár kincsei közé, mert itt található meg egyedül a teljes példányszám, és színesíti a helyi kiadványok palettáját, hanem azért is, mert olyan képanyagot is közöl, amely a helytörténet számára ebből az időből pótolhatatlan.

PÓKECZ KOVÁCS ATTILA

Husztly Isván Jurisprudéntia Practicájának hatása a 18. századi jogi oktatásra

A jelentős hagyományokkal rendelkező magyar jogászképzés a 18. században ismét fejlődésnek indult, amely a jogi oktatással foglalkozó intézetek számának gyarapodásában is megmutatkozott. A 17. században alapított nagyszombati egyetem jogi kara mellett Egerben 1740-ben Érseki Joglíceumot alapítanak.

A század második felében az 1777. évi *Ratio Educationis* több királyi akadémiát – amelyek jogi karokkal is rendelkeztek – állított fel, így Pozsonyban, Győrött, Kassán, Nagyváradon, Horvátországban pedig Zágrábban. II. József tankerületi reformjainak eredményeképpen a győri jogászképzést 1785-től 1802-ig áthelyezték Pécsre. A magyar jogi oktatás a kezdetektől fogva a római jog és a kánonjog intézményeinek bemutatásán alapult, az úgynevezett hazai jog (*ius patrium*) előadása csak a 17. század végétől kezdődött meg.

A hazai jog első tankönyvének megírása Husztly István egri professzornak a nevéhez fűződik, akinek *Jurisprudéntia practica seu commentarius novus in Ius Hungaricum* című műve először 1745-ben Budán jelent meg. Husztly István (1710–1778 után?) életéről keveset tudunk, egri jogtanári működése is csupán néhány évre szorítkozott (1741-1748?). A *Jurisprudéntia practica* a hazai jogból a nemesi magánjog és a büntetőjog anyagát foglalja össze. A latin nyelven írt három kötetre szóló munka első két kötete a nemesi magánjog és az eljárás-, a harmadik a büntetőjog foglalata.

A szerző a hazai jog első könyvében a jogforrásokat, a személyi jogot és az eljárási jog egyes kérdéseit tárgyalja. A második könyv foglalja magába a hazai feudális jog vagyoni jogi fejezeteit, így a dologi és kötelmi jogot, az örökösödést és az ezekkel kapcsolatos kereseteket. Végül, a harmadik kötet a büntető anyagi- és eljárásjogot mutatja be. Jelentősége abban áll, hogy a magyar magánjogot elsőként Werbőczytól függetlenül tárgyalta, egyúttal saját rendszert is kialakított, amely gyakran római jogelvekre is támaszkodott. Husztly István műve, melyet többször is kiadtak, meghatározó befolyást gyakorolt a 18. századi jogászképzésre, s egyben az első, magyar jogot bemutató egyetemi tankönyvnek is tekinthető.

KISS GÁBOR

A 19–20. század kánonjogi műveltsége Pécssett

„in civitate Quinque-Ecclesiensi in regno predicto consistente, tamquam insigniori et magis ad hoc accomoda et idonea, plurimum desideret fieri et ordinari per sedem, apostolicam studium generale in qualibet licita facultate, ut ibidem fides ipsa dilatetur, erudiantur simplices, equitas servetur, iudicii crescat ratio ei intellectus hominum augeatur.”

A fenti idézet V. Orbán pápa 1367. szeptember elsején kelt bullájából származik, mellyel megalapítja az egyetemet Pécs városában. A fenti idézet elhíresült magyarra való átültetése, miszerint „*Pécs a tudomány magvainak terjesztésére különösen alkalmas*” nem csak az érett középkorban volt igaz az említett városra, hanem későbbi történelme során is többször, számos diszciplína esetében. A fenti aforizma hasonlóan igaz a 19. és 20. század folyamán kibontakozó egyházi jog művelésére is.

A katolikus egyháznak vele született joga, hogy önmagát és tanítását érintő kérdésekben jogszabályokat hozzon, és azokat isteni vagy pusztán egyházi törvényekként kanonizálja. Éppen ezért már a jézusi alapítástól kezdve megfigyelhető ezen igény hol kisebb, hol pedig nagyobb érvényesítése. Ennek hatására kialakult egy egységes tudomány, mely az egyház belső életét, a különböző istentiszteleti cselekményeket, tanító tevékenységét, illetve az egyházi eljárás- és büntetőjogot hivatott szabályozni, mely tudományt egységesen kánonjognak vagy egyházjognak hívunk.

Előadásomban arra teszek kísérletet, hogy bemutassam, hogyan jutott el igen magas fokra, egyedülálló módon Magyarországon, a kánonjog művelése Pécssett az 1800-as évektől kezdődően az 1960-as évekig bezárólag. Mivel nem lehet a tudományos alaposág igényével átfogni egy ekkora korszak eseményeit, ezért három pontra szeretnék különösen fókuszálni referátumomban. Elsőként áttekintem a pécsi könyvkultúrát és az ekkor született fontosabb publikációkat, majd a vizsgált tudományág felsőoktatásban betöltött szerepét elemzem. Végezetül az egyházjog kiemelkedő tanárainak fontosabb életművét veszem górcső alá. Az eddigi kutatások arra engednek következtetni, hogy az alapítás kezdetétől a Pécsi Püspöki Joglyceum a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karába történő beolvadásáig komoly szerepet játszott a kánoni jog művelésében. A fentiek figyelembe vételével külön figyelmet szentelek a Joglyceum könyvtárának és a Klimó Könyvtár egyházjogi állományának vizsgálatára. A fellelhető adatokból rekonstruálhatóak az állományok főbb sajátosságai a hazai és nemzetközi kánonjogi bibliográfiák fényében.

2014. október 17. (péntek)

1. szekció Irodalomtudomány

MACZÁK IBOLYA

A méhkirálynő édes uralma. Temetési beszéd Esterházy Krisztina Jozefa felett

Előadásom témája a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztályának részét képező Klimó Könyvtár R.IV.11/25 tétele, az Esterházy Krisztina Jozefa felett mondott temetési beszéd és a hozzá kapcsolódó kiadvány elemzése. Ennek során bemutatom a jelzett dokumentum és a kapcsolódó műfaj kultúrtörténeti háttérét és irodalomtörténeti összefüggéseit.

NAGY IMRE

Az Olvasó, a Cenzor és „egy gonosz lelkű Pap”.
Alexovics Vazul: A' Könyvek' Szabados Olvasásáról

Alexovics Vazul (1742–1796), aki pályájának első szakaszában többek között Pécsen is tevékenykedett tanárként, 1783-tól nagy hatású hitszónoki munkát végzett Pesten (a pálos templomban és az egyetemen), beszédeiben szenvedélyesen – és alapos tájékozottsággal – támadva a felvilágosodás vallásellenes (vagy annak vélt) eszméit. Személye a szabadgondolkodók szemében a fanatizmus jelképévé vált. Polémiái hírhedtté tették a nevét. *A' Könyvek' Szabados Olvasásáról* című munkája, az előadás tárgya, 1792-ben jelent meg Pesten, egy példánya fellelhető a Klimó Könyvtárban. A szerző egyaránt védelmezi a „Religio” tanait és a deisták által támadott külső formáit. Műveltsége latin és német forrásokból táplálkozott, de felhasználta a szintén Pécshez, a város irodalmi műveltségéhez köthető Zsivics Mátyás dogmatikai művét is. Művében külön fejezetet szán „*Voltér, Bayle és Russzó*” műveinek. Az akkor „modernnek” számító műveket ismertette, a velük kapcsolatos tanácsokat adva és tiltásokat megfogalmazva – akaratán kívül – hozzájárult e könyvek hazai recepciójához, főként a csak magyarul olvasók körében. Műve egyaránt dokumentálja a korabeli olvasók érdeklődését és a hitszónokoknak a szélesebb közönséget informáló szerepét. Az előadás „lerántja a leplet” „egy gonosz lelkű Pap”-ról, és megtudjuk, ki volt „Horusz Kilopója”.

FRANKOVICS GYÖRGY

Gerdenich István háromnyelvű imakönyvei

Gerdenich Istvánnak (horvát nevén Stipan Grdenić) horvát, magyar és német nyelven írt, a Mária-kultuszt megerősítő, kilencezer példányban megjelent imakönyvei is vannak. Háromnyelvű műveivel gazdagította a katolikus vallásos irodalmat, nemcsak a Pécsi Püspökség területén, de távolabbi vidékeken is, egyúttal a hívők körében szorgalmazta az Isten- és emberszeretetet, egyben megteremtette a Mária-kultuszt – amely a barokk kor tipikus velejárója –, s az ily módon átcsúszott műveibe. A jeles szerző előmozdítója, szorgalmazója, egyben nyomtatott műveivel megerősítője és terjesztője volt, s napjainkban is az (!) a keresztényerkölcsű műveltségnek, tekintettel arra, hogy a horvát nyelvű hívők a Pécsi Püspökségen *Vrata nebeska...* című imakönyvét a mai napig használják. Gerdenich István műveivel „*a barokk kor Mária kultuszának virágait*” szedi három csokorba, legelőször az 1837-ben megjelent horvát nyelvű imakönyvében: *Vrata nebeska...* Hamarosan napvilágot látott magyar nyelvű műve: *Tisztelet oszlop Mária hét jelesebb ünnepére szentelve* (Pécs, 1839).

Ámde nem feledkezett meg német nyelvű híveiről sem, akiknek az *Andachtsübungen an den sieben vorzüglichsten Marienfesten*. Aus dem Lateinischen übersetzt von Stephan Gerdenich (Fünfkirchen, 1841) ajánlja, valamint 1845-ben szintén Pécsen kiadja horvát nyelvű prédikációit *Govorenja nediljna...* (Vasárnapi prédikációk) címmel.

HARTVIG GABRIELLA – JANKOVITS LÁSZLÓ

A bárd és a magyarok: Michael Denis Protreptionja a Klimo Könyvtárban

Michael Denis jezsuita szerzetes, a bécsi Collegium Theresianum vezető tanára és könyvtárának vezetője, bárdköltő, az ossziáni versek első német fordítója. Saját költészetében és életében is megjelenik a népének pusztulása felett elégikusan merengő bárd szerepe. E körbe tartozik az a verse, amelyet az 1797. évi magyar nemesi felkelésre írt *Protreption inclitae nationi Hungaricae* címmel. A vers, mint Denis számos más műve, megtalálható a Klimo Könyvtárban is. Az előadás egyrészt azt tárgyalja, milyen jezsuita hagyományok jelennek meg Klimó püspök és utódai környezetében, másrészt azt, miként jelenik meg az ossziáni bárdköltészet a versben.

2. szekció

A könyvtár történetéhez kapcsolható pécsi személyek

BORSY JUDIT

Koller József nagyprépost francia kapcsolatai. Francia levelek a Klimo Könyvtárban

A pécsi püspökség török uralom utáni történetében összesen 12 alkalommal volt a püspöki szék betöltetlen. Ezek közül a leghosszabb Eszterházy Pál László halálától (1799. november 7.) Görgey Márton kinevezéséig (1807. augusztus 1.), 7 év 8 hónap 24 napig tartott.

Ez a széküresedés nemcsak a hosszúságával, hanem számos tisztázatlan, zavaros helyzetével is kitűnik. Eszterházy püspöknek élete végén két helyettese volt, 1790-től Szányi Ferenc általános helynök (1792-től nagyprépost) és 1797-től Petheő József segédpüspök. A káptalani gyűlés Szányi Ferenc nagyprépostot választotta meg káptalani helynöknek, aki 1802. március 1-jei rozsnyói püspöki kinevezéséig töltötte be e tiszteletet. Távozásával nagyprépost és káptalani helynök nélkül maradt az üresedésben lévő pécsi püspökség. Az 1802. február 24-i káptalani gyűlésen háromszori döntetlen eredmény után negyedszerre, Petheő József örkanonokot, választott és felszentelt püspököt választották meg káptalani helynöknek. Az uralkodó, I. Ferenc azonban nem őt, hanem Koller József olvasókanonokot nevezte ki a káptalan vezetőjének, nagyprépostnak, holott a választott káptalani helynök az esetek túlnyomó többségében a káptalan nagyprépostja volt.

A két magas egyházi méltóság közötti ellentét Petheő József feljelentésével nyilvánvalóvá vált. Az ügy középpontjában Koller József francia kapcsolatai álltak, nevezetesen, hogy egy francia hadnagynak adott menedéket a házában. A napóleoni háború idején bármilyen francia kapcsolat gyanúsak minősülhetett.

A Klimó Könyvtár állománya számos francia levelet őriz az 1803 és 1807 közötti évekből, melyekből nemcsak az derül ki, hogy szoros baráti kapcsolatban állt francia egyházi méltóságokkal, hanem újabb bizonyítékokkal szolgálnak Koller József kivételes személyére, széles látókörére, nagy műveltségére nézve.

HENCZ ENIKŐ

Mit ajánlhatott Dobai Székely Sámuel Klimo György pécsi püspöknek?

Dobai Székely Sámuel könyvtárának kínálata

Az előadás elsődleges célja, hogy újabb adalékkal szolgáljon a Dobai Székely Sámuel lovaskapitány értékes könyvgyűjteményét feltérképező kutatómunkához. A 18. századi irodalom- és tudomány-szervezési törekvések kapcsán Dobai Székely jelentőségéről sokat beszél a szakirodalom. Ez elsősorban nem történeti művek alkotásában mutatkozott meg, hanem a segítségnyújtásban, amire a korban különböző témában működő tudósok számíthattak tőle, hiszen számos tudományos munkához szolgáltatott forrásokat. A művek jelentős része saját tulajdonában volt. Ezért beszélek azokról az elvekről, amelyek Dobai Székelyt vezérelhették könyvtára kialakításában.

Előadásom második részében kiemelten ejtek szót a gyűjtemény Pécsre került darabjairól. Dobai könyvtára mintegy 45 éven át tartó gyűjtőmunka termése volt, amelyet a 1760-as években többeknek eladásra kínált, ezügyben Klimo György pécsi püspökkel is levelezést folytatott. Végül a pécsi püspök csak egyes darabokat vásárolt meg a gyűjteményből. Így azt a kérdést, hogy vajon miért pont ezek a művek kerültek a Pécsi Püspöki Könyvtár tulajdonába, szintén érintem.

SŐREG ÁDÁM

Patkovics József tiszti főorvos meteorológiai megfigyelései

Patkovics József, Pécs tiszti főorvosa 1819 és 1832 között a bécsi csillagvizsgáló által is használt műszerekkel és az általuk meghatározott észlelési időpontokban végezte meteorológiai megfigyeléseit. A hőmérsékletet naponta három alkalommal, helyi idő szerint 8–15–22 órakor jegyezte fel. Észlelési íveit eljuttatta az osztrák fővárosba, ahol a császári akadémia által 1851-ben létrehozott Központi Meteorológiai Intézet a későbbiek során fel is dolgozta a méréseket. A megfigyelések alapján kiadott évkönyvben, az összefoglaló elején egy apró jegyzet utal az észlelő kilétére: „*Beobachter: J. Patkovich Dr. Med.*” Berde Áron 1847-es keltezésű, *Légtüneménytan* című műve is említi Patkovics József 1819–1832 közötti meteorológiai működését, adatokat azonban nem közöl.

Patkovics József 1832 után is végzett rendszeres meteorológiai megfigyeléseket, nyomtatásban azonban csak az 1819–1832 időszak mérési eredményei jelentek meg. A betegnaplók 1843. október 29. és 1854 januárja között tartalmazzak rendszeres hőmérsékleti feljegyzéseket (napi egy vagy két mérés). Az észlelések időpontja nem kerül említésre a naplókban, ugyanakkor a mért értékek tanulmányozása alapján arra következtethetünk, hogy a két időpont közül az egyik reggel, a másik a kora esti órákban lehetett, valószínűleg 8 és 19 órakor. A hőmérséklet mellett feljegyzésre került az időjárás jellege, a szél iránya és erőssége, valamint a légnyomás változása. A betegnaplók méréseinek tudományos feldolgozása eddig még nem történt meg.

T. PAPP ZSÓFIA

Agyich István kéziratos versei

Agyich István kanonok kéziratos verseit először a 2012. április 19–20-án, a horvátországi Vinkovci és Drenovci városában rendezett konferencián volt módom bemutatni. A versek megismerését Móró Mária Anna (1944–2010) munkája, a Kéziratgyűjtemény katalógusa segítette, amely a Klimo Könyvtár honlapján is megjelent.

Agyich Istvánról és nyomtatásban megjelent verseiről több tanulmányt ismerünk. Azelőtt, hogy kéziratos verseiről szólnék, ki kell térnem Horányi Elek művére, ebben is a kanonok–költőről írottakra (*Nova memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*. Pest, 1795. Pars I. 46–57.): itt Agyich életrajza után műveinek 26 tételből álló felsorolása található. E listában először a nyomtatásban megjelent műveket olvashatjuk (1–18. szám, de a 17. szám alatt két gyászvers címét láthatjuk); többnyire a megjelenés évével együtt ismerteti a műveket (1762–1788). A 19. számú té-

telben szintén két művet, két prózai munkát ír le, ezeket pedig „*más kisebb művek*” követik (20–26. szám; a 26. tétel a „*több felirat, üdvözlő vers és különböző epigrammák*”).

Az előadásomban közölt mellékletben bemutatom, hogy a Kéziratgyűjteményében mely számok alatt milyen Agyich-versek maradtak fenn. Ez a melléklet egy 23 tételből álló lista (egy kézirat kutatásom idején nem volt elérhető); a művek három egységben kaptak leltári számot: PEK TGYO Kt Ms 752–760.; 767.; 920–926.; 1048–1050.

A verseket – némileg önkényesen – több csoportba oszthatjuk. A Horányi Elek szerint nyomtatásban megjelent verseket (ezen belül azokat, amelyeket eddig módomban volt megismerni, illetve amelyeket még nem) két más egység követi: az egyik a „feltételezett előmunkálatok más versekhez” nevet kapta, mely csoportba egy alig több mint két oldalas, cím nélküli gyászdal is besoroltam. Egy másik csoportba önálló, rövidebb versek tartoznak, melyek egyértelműen a fent jelzett Horányi-lista 26. tételébe sorolhatók.

Előadásomban ismertetem a kéziratos verseket (melyek között egy-egy vers első és második változata is előfordul), a legbővebben a fent említett gyászverset, itt is erre térek ki. E disztichonos versnél először felmerült bennem, hogy azt Agyich Klimó György halálára készítette, de utóbb más, hosszabb verset írt ez alkalomra, ez így kinyomtatás nélkül fennmaradt. Sok kérdést vet fel ez a mű, további kutatásra lesz szükség vele kapcsolatban.

A kéziratnak címe nincs, írásának idejét nem ismerjük; nagyon apróbetűs írás, egy bejegyzéstől eltekintve teljesen rendezett, tisztázatnak látszik. A vers valamivel több mint két oldalra terjed. Kezdeté: *Jam satis est lusum...*, egy bizonyos Thyrsis halálára írt *carmen funebris*. Amikor a vers néhány ismerősnek tűnő fordulatát kerestem, Josephus Michael Moreinek (1695–1767) egy 1719-es versét találtam, amelyet Giovanni Battista Zappi (1677–1719) ügyvéd halálára írt. Morei az 1690-ben alapított Accademia dell’Arcadia harmadik vezetője, custosa volt 1743-tól, pásztori neve Mireus Roseaticus, verseit több ízben kiadták. Zappi szintén költő volt, az Accademia alapító tagjainak egyike. E versben Morei a barátját Thyrsis néven említi, a címből ismerjük teljes pásztori nevét: Thyrsis Leucasius. A versben Morei említette Zappi özvegyét is, rövidebb néven, Aglauroként (Aglauro Cidonia néven tagja volt az Accademianak Faustina Maratti Zappi, 1679 k.–1745). A Klimó Könyvtár katalógusában nem találtam meg Morei könyvét. Lehetséges, hogy abban a könyvlistában, amelyet Agyich hagyatékának felvételekor írtak össze, az „egyéb kötetek” között előfordultak. A kéziratos vers és Morei verse között az eltérések legnagyobb része helyesírási különbség; Agyich változatában kimaradt egy négy- és egy kétsoros egység; néhány névben is volt eltérés.

Agyichnál Aglauro helyett Corilla olvasható, illetve ott, ahol a Morei-versben a halott mellett Uranius és Alexis állt, az Agyich-versben Laurindus és Alexis. Az utóbbi, Alexis mellett feltehetőleg Agyich megjegyzése áll: „*P. Bardiera*”; az előbbi, Laurindus mellett semmiféle megjegyzést nem olvashatunk. Ehhez a személyhez kapcsolódva egy kis kitérőt kell tennem: Delbó Rita, illetve Kovács Sándor Iván tanulmányából tudjuk, hogy Laurindo Pierio azonos Domenico di Carafa di Massa Nuovaval, aki első helytartó, azaz parancsnok volt: „*primo luogotenente nelle truppe austriache*”, és Eszterházy Pál László püspök beiktatására olasz verset írt. *Laurindust* tehát azonosíthatjuk Dominicus Cajaffával, annak a költeménynek a címzettjével, amely Agyich kiadott versei közül a 11. számot kapta. Ez a költemény Horányi Eleknél a következő címen szerepel: *In abitum Illustrissimi Comitiss Dominici de Cajafa in Karolyana Inclyta legione tunc pro-Centurionis, modo Centuriæ Granatophorum Præfecti emeriti, atque in Etrusca et Latina poësi excellenter versati*; a tanulmányban korábbi írásom alapján ismertetem.

3. szekció

Történettudomány

NAGY JÁNOS

Baranya vármegye követei az 1751. évi országgyűlésen

A 18. századi országgyűlések közül az 1751. évi diéta volt az első, amelynek napirendjén – a valási vitákat lezárva – elsődlegessé váltak a pénzügyi kérdések. A tíz évvel korábbi békés kompromisszumot, az „életünket és vérünket”-lelkesedést az anyagi érdekekért és az ezekhez kapcsolódó rendi jogokért folytatott késhegyig menő viták váltották föl. Amíg az eddigi kutatások szinte kizárólag a diéták makroszintű eseménytörténetére szenteltek figyelmet, addig a korabeli politikai élet „mikroszintje”, vagyis a vármegyék hatalmi viszonyai és a országgyűlési szereplők társadalomtörténete szinte teljesen fehér folt maradt a történetírásban. Előadásomban elsősorban arra keresem a választ, hogy Baranya vármegye követei milyen követelésekkel érkeztek a diétára, és ezek mennyire illeszkedtek az országos fejlődésmenetbe, illetve mennyiben tükrözték a térség sajátos politikai-társadalmi viszonyait. Másodsorban – a diéta személyi tényezőire koncentrálnak – bemutatom, hogy a baranyai követeknek milyen volt a társadalmi helyzete, és mi jellemezte rokonsági kapcsolataikat. A téma tárgyalása során nagyban támaszkodtam a vármegye országgyűléshez intézett sérelmi iratára, követutasítására és a korszakban ritkaságnak számító időszakos követjelentésekre, továbbá a Klimó Könyvtár kéziratos 1751. évi országgyűlési naplójára, amelyek – reményeim szerint – sajátos „baranyai” szemszögből láttathatják majd a diéta eseményeit.

GÖZSY ZOLTÁN

Exempla in bibliotheca – XIV. Benedek pápa munkái és Klimó György püspöki tevékenysége

Prospero Lambertini, a későbbi XIV. Benedek pápa (1740–1758) által írt *Institutiones ecclesiasticae* című munka latin fordításának két kiadása (1751, 1765) is megtalálható a Klimó Könyvtárban. Lambertini több szempontból is előképe, példaképe Klimó Györgynek, a pécsi püspök szellemiségének, tevékenységének. Így az egyházigazgatási alapvetéseket összefoglaló könyv meglétét a Klimó Könyvtárban egyszerre tarthatjuk evidenciának és szimbolikusan. XIV. Benedek már Ancona és Bologna érsekeként is kiemelt jelentőséget tulajdonított a tridenti zsinat egyházkormányzati elveinek. Centralizáltan vezette egyházmegyéjét és nagy hangsúlyt fektetett a társadalmi integrációra, a művelődés fejlesztésére. Utóbbival kapcsolatban egyrészt célul tűzte ki az egyház kulturális szintjének emelését (a szemináriumi tanulmányok minőségi és mennyiségi növelése révén), másrészt a hívek művelődési, oktatási lehetőségeinek fejlesztését. Ezt a tudomány, a kultúra, illetve az oktatás támogatásával érte el.

XIV. Benedek hatása már az 1730-as évektől kezdve jelentős volt, az általa megfogalmazott stabilizációs és meliorizációs elvek nagy hatást gyakoroltak a 18. századi magyar püspökökre, így Klimó Györgyre is, aki az *Institutiones ecclesiasticae* című munkában lefektetett egyházigazgatási és művelődésfejlesztési programot kreatív módon és eredményesen ültette át a pécsi egyházmegye keretei közé.

Előadásomban párhuzamosan igyekszem bemutatni XIV. Benedek célkitűzéseit, az *Institutiones ecclesiasticae*-ben lefektetett elveket, illetve a Klimó György püspökségére gyakorolt hatásokat.

SZEBERÉNYI GÁBOR

Historiográfiai hangsúlyváltások: a Klimó Könyvtár diplomatikai anyagának érték(elés)e a 18–20. században

Az előadás a Klimó György püspök által beszerzett és jobbjára Koller József által rendezett, illetve részben feldolgozott közép- és koraujkori okleveles anyag historiográfiai értékének változásait

járja körül a 18. század végétől az 1920-as évekig. Az időszak lényegében egybeesik a tudományos igényű oklevélkritika kialakulásával, tágabban pedig a magyarországi történettudomány professzionalizációjának folyamatával. Az áttekintéssel így nem csupán a diplomatikai gyűjtemény szaktudományi „helyiértékének” változását követhetjük nyomon, de a Klimó Könyvtár anyagának „historiográfiai sorsa” egyben az intézményesült történettudomány létrejöttének vidéki közgyűjteményekre gyakorolt hatását is illusztrálja.

VITÁRI-WÉBER ADRIENN

A pécsi püspöki könyvtár régészeti jelentősége az I. világháborút megelőző időszakban

Régészeti-kutatástörténeti, illetve könyvtártörténeti előadásomban szeretném bemutatni a Pécsi Püspöki Könyvtár egy speciális, jelenleg talán még kevésbé ismert oldalát, mely a hazai régészeti emlékek iránti érdeklődés növekedése idején, a régiséggyűjtés intézményesülése előtti időszakban, illetve az épp létrejövő országos, majd a 130 évvel később megnyíló, Pécsi Városi Múzeum megalakulásával párhuzamosan jellemezte.

Három, régészeti szempontból is fontos, forrásadatokkal igazolható funkciót sikerült eddigi kutatásaim során a Pécsi Püspöki Könyvtárhoz kapcsolnom: egyrészt a helyi régészeti emlékek – elsősorban római köemlékek és érmek, kisebb mértékben azonban más régészeti tárgyak – gyűjtőhelye volt, mely idővel a magyar régészet szakemberei (pl. Rómer Flóris, Hampel József) által számon tartott, általuk látogatott, a neves országos kiállításokon kiállító, azaz tudományos igényű, muzeális gyűjteménnyé vált. Természetesen szakkönyvarként is használták a kor neves régészei által elismert, helyi amatőr régészek, szakemberek (pl. Horváth Antal) saját szaktudásuk kialakításához, továbbá az egyéb helyi gyűjtemények tárgyainak meghatározásához, a kor régészeti szaklapjaiban megjelenő tanulmányaikhoz, illetve régészeti jellegű kérdések eldöntésére. Ennek az egyértelműnek tűnő megállapításnak az a különlegessége, hogy ezt forrásadatokkal is alá tudjuk támasztani.

A Pécsi Püspöki Könyvtár igen fontos szerepet töltött be a Pécs-baranyai régészeti emlékek megőrzésében, tudományos feldolgozásában egy olyan korszakban, mikor még nem volt kialakult, helyi gyakorlata az előkerülő régészeti emlékekkel való bánásmódnak, mikor még nem volt meg az az értelmiségi polgárság, mely felkarolta volna a történelmi múlt relikviáinak sorsát s hiányzott az a társadalmi erő, mely helyi intézményt hozott volna létre a régészeti leletek védelmére, megőrzésére, tudományos feldolgozására. Mikor pedig a 19. század második felében mind az országos múzeum, mind a helyi polgárság körében megjelentek a helyi, régészeti emlékek megmentésére gondot fordító „szakférfiúk”, a nyilvános könyvtár gazdag szakirodalmi bázisa kitűnő alapot nyújtott szaktudásuk kialakításához, majd tudományos munkájuk lehetővé tételéhez.

CSÓKA-JAKSA HELGA

Propaganda célú kiállítások a Klimó Könyvtárban az 1950-es, 1960-as években

A második világháború után a berendezkedő kommunista hatalom megtette a legfontosabb politikai lépéseket hatalma biztosítása érdekében. Ez a folyamat azonban nem csak politikai „műveleteket” jelentett; hatalma legitimálására az ünnepeket is kisajátította, saját képére formálta, sőt újakat is beillesztett a „szocialista ünnepi kalendáriumba”. A Pécsi Egyetemi Könyvtár Irattárában a korszakra jellemző dokumentumok vallanak erről a folyamatról. Nyomon követhetők az egyetemen rendezett ünnepek és az egyes ünnepekhez kapcsolódó kiállítások is, amelyeket a hatalom megrendelésére a könyvtár készített azzal a céllal, hogy az ide járó olvasók, látogatók megértsék és elfogadják a hatalom üzenetét.

Előadásomban a különböző típusú ünnepek alkalmából rendezett kiállításokat igyekszem bemutatni az irattári anyag és a korabeli sajtó segítségével.

Absztraktfüzetet készítette:
Gergely Zsuzsanna
Dr. Schmelczer-Pohánka Éva
Szilágyi Mariann

Pécs, 2014